

Toimijoiden osallistuminen ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen päihde- ja mielenterveysyhdistyksissä

Sari Jurvansuu ja Päivi Rissanen

Julkaistu 17.12.2019

Tiivistelmä

English summary

Lähtökohdat: Kansalaisjärjestöt on nähty niissä toimivien ihmisten omaehtoisen osallistumisen ja aktiivisen kansalaisuuden vahvistumisen paikkoina. Kolmannen sektorin kehityssuunnat ja muut järjestöihin liittyvät tekijät saattavat kuitenkin rajoittaa toimijoiden osallistumismahdollisuuksia. Artikkelissa tarkastelemme, millaista osallistumista päihde- ja mielenterveysyhdistykset mahdollistavat toimijoilleen ja millaisia yhteyksiä järjestötoiminnan muutossuunnilla on osallistumiseen.

Menetelmät: Artikkelin perustuu päihde- ja mielenterveysyhdistysten johdolta kerättyyn kyselyaineistoon (n=199). Tutkimuksessa tarkasteltiin eri toimijaryhmien osallistumista yhdistystoiminnan eri osa-alueisiin sen suunnittelusta päätöksentekoon. Lisäksi tarkasteltiin, miten osallistuminen eroaa yhdistysten palveluntuottajaroolin ja työntekijäresurssien mukaan sekä suhteessa siihen, painoutuiko yhdistyksessä perinteinen kansalaistoiminta, edunvalvonta vai laajempi yhteiskunnallinen vaikuttamistoiminta. Aineisto analysoitiin SPSS-ohjelmistolla.

Tulokset: Kolmanneksessa yhdistyksistä kohderyhmien osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja kehittämiseen arvioitiin vähäiseksi. Osallistuminen oli aktiivisinta vertaisyhdistyksissä.

Palveluntuottajayhdistyksissä jäsensidos oli hauraampi ja kohderyhmien osallistuminen päätöksentekoon vähäisempää. Palkatuilla työntekijöillä oli osallistumista aktivoiva merkitys. Toimijoiden aktiivinen kansalaisuus toteutui vertaisyhdistysten edunvalvonnassa ja palveluntuottajayhdistyksissä laajempaan yhteiskunnallisena ja poliittisena vaikuttamistoimintana.

Päätelmät: Toimijoiden osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen on tärkeä tavoite, joka vaatii etenkin uuden kolmannen sektorin yhdistyksissä aktiivisia toimenpiteitä. Samalla on huomioitava yhdistysten merkitys paikkoina, jossa toimintaan voi osallistua omien voimavarojen mukaan.

Tämä tiedettiin

- Mielenterveys- ja päihdeongelmiin liittyy usein alentunutta toimijuutta, osattomuuden kokemuksia ja vähäisempää osallistumista kansalaisjärjestöjen toimintaan.
- Kohderyhmien osallistuminen järjestöjen toimintaan ja palveluiden tuottamiseen on tärkeää sekä palveluiden kehittämisen että toimijoiden aktiivisen kansalaisuuden vahvistumisen näkökulmista.
- Osallistumista koskevissa teorioissa on usein korostettu yksilöiden päätöksenteko-osallisuutta.
- Kohderyhmien osallistuminen järjestöjen toimintaan vaihtelee järjestöjen toimintaympäristön ja kolmannelle sektorille asemoitumisen mukaan.

Tämä tutkimus opetti

- Toimijoiden osallistumisen vahvistaminen vaatii järjestöiltä aktiivisia toimenpiteitä. Toiminnan kohderyhmien päätösvaltaa on syytä vahvistaa erityisesti ns. uudella kolmannella sektorilla.
- Vertaistukeen ja edunvalvontaan perustuvissa yhdistyksissä kohderyhmien osallistuminen on aktiivista ja jäsensidos vahva. Palveluntuottajayhdistyksissä osallistuminen päätöksentekoon on vähäistä ja toiminta työntekijälähtöisempää.
- Työntekijöillä on tärkeä rooli monipuolisten osallistumismahdollisuuksien luomisessa.
- Järjestöillä on merkitys myös paikkoina, joissa ei ole aktiivisuuteen liittyviä vaatimuksia, vaan joissa voi osallistua omien voimavarojen ja valmiuksien mukaisesti.

Johdanto

Palvelunkäyttäjien osallistuminen sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämiseen on noussut yhä tärkeämpään asemaan viime vuosikymmeninä (esim. Hietala & Rissanen 2017). Kehityksen taustalla on erilaisia trendejä, kuten tiedon ja päätöksenteon demokratisoituminen, yhtäläisten kansalaisoikeuksien edistäminen sekä palvelun käyttäjien asemaa ja valinnanvapautta korostavan konsumerismin vahvistuminen (Toiviainen 2007, 13–16). Palvelunkäyttäjien osallistumisen hyödyt eivät rajoitu ainoastaan sen kautta tavoiteltaviin parempiin palveluihin, vaan asiakasosallisuus nähdään myös tärkeäksi osaksi toimivaa demokratiaa ja kansalaisosallistumiseen aktivoimista (Häyhtiö 2017, 65). Osallisuuden vahvistaminen on ollut keskeinen tavoite esimerkiksi kansallisessa mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa (Mieli 2009) ja valmisteilla olevassa sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa. Erilaisista osallistumuodoista onkin tullut ”hyvän hallintotavan normi ja monen kehittämishankkeen ykköskärki”, kuten Taina Meriluoto (2018) on todennut.

Kohderyhmien osallistuminen on kirjattu myös sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen (STEA), sote-järjestöjen keskeisimmän avustusten myöntäjän, avustusehtoihin. Avustusten saaminen edellyttää järjestöiltä ”kohderyhmän osallistamista toiminnan sisältöjen suunnitteluun ja kehittämiseen” (STEA n.d., 7) Vaikka asiakaslähtöisyys asiakkaiden osallisuuteen viittaavana käsitteenä on jo kauan kuulunut julkisen ja markkinasektorin retoriikkaan, voidaan osallisuus ja osallistuminen yhdistää erityisesti kolmannen sektorin toimintaan. Kohderyhmien aktiivisella osallistumisella on tärkeä merkitys järjestötoiminnan legitimitetin kannalta, sillä järjestöt perustelevat toimintaansa usein siten, että kohderyhmien ääni pääsee niiden kautta kuuluviin eri tavalla kuin muilla yhteiskunnan sektoreilla. Järjestötoiminta on nähty pohjimmiltaan vapaaehtoisuuteen perustuvaksi ja itsehallinnolliseksi kansalaisten omaksi toiminnaksi, jossa päätösvalta kuuluu pääosin jäsenistölle. Järjestöjen toiminnan eetoksessa olennaista on yksilön sananvalta saamissaan tuessa ja palveluissa. Ne pyrkivät usein nimenomaan vahvistamaan kohderyhmiensä osallisuutta, joka ei täten ole vain keino tavoitteen (esim. tarpeenmukaisemmat palvelut) saavuttamiseksi vaan myös päämäärä itsessään.

Tutkimusta siitä, miten ”kansalaisen ääni” tulee järjestöissä kuulluksi, on toivonut muun muassa kolmatta sektoria pitkään tutkinut Aila-Leena Matthies (2007, 65). Aihetta koskeva tutkimus on keskittynyt pitkälti vapaaehtoistoiminnan näkökulmaan. Teeman ajankohtaisuutta lisää kolmannen sektorin hybridisaatiokehitys (esim. Billis 2010), jossa osa järjestökentästä muuttuu ammattimaisesti toimiviksi palveluja tuottaviksi organisaatioiksi, jotka saavat enenevästi vaikutteita julkisen ja markkinasektorin toiminnasta ja menettävät samalla perinteisiä kansalaistoimintaan pohjautuvia ominaispiirteitään. Tällöin vapaaehtoisuuden merkitys toiminnassa vähenee (esim. Laitinen & Taavetti 2016; Jurvansuu & Rissanen 2017), palvelutuotannon kehittäminen saa etusijan jäsenistön edunvalvontaan eli heidän asemansa ja oikeuksiensa edistämiseen nähden (Wijkström & Zimmer 2011; myös Jurvansuu & Rissanen 2017), jäsensidos haurastuu ja toiminnasta vastaa enenevässä määrin palkattu henkilöstö (Hasenfeld & Gidron 2005; Geoghegan & Powell 2006). Myös hanke- ja

projektimuotoisen työn kasvu asettaa haasteita toimijoiden osallisuudelle (Laitinen & Taavetti 2016; Matthies 2018; Jurvansuu & Nieminen 2018).

Järjestötoiminnan kehittämisen näkökulmasta on tärkeää hahmottaa eri toimijaryhmien osallistumisen toteutumista, haasteita ja sitä tukevia käytäntöjä. Tämä on tärkeää, koska jäsenistön osallistumisaktiivisuus sekä vapaaehtoisten ja luottamushenkilöiden löytyminen toimintaan aiheuttavat sote -yhdistyksissä suurta huolta (Peltosalmi ym. 2018, 45). Artikkelissa aihetta tarkastellaan päihde- ja mielenterveysyhdistyksistä kerätyn kyselyaineiston pohjalta. Nämä yhdistykset ovat aiheen kannalta mielekäs tutkimuskohde, sillä päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyy usein alhaisempi osallistuminen kansalaisjärjestöjen toimintaan (Kaskela ym. 2014, 21-28) sekä erilaisia sosioekonomisia osattomuuden kokemuksia (Pitkänen ym. 2017) ja tätä kautta aliedustus demokratiaprosesseissa vaaliaktiivisuuden painoutuessa yhteiskuntamme hyväosaisiin (Grönlund & Wass 2016). Myös ongelmiin liittyvä häpeän leima ja ympäristön ennakkoluulot vaikeuttavat yhteiskuntaan osallistumista.

Osallistuminen ja aktiivinen kansalaisuus kolmannella sektorilla

Osallistumisella on useita lähes rinnakkaisia käsitteitä, kuten viime aikoina paljon käytetty osallisuus. Pitäydymme artikkelissa osallistumisen käsitteeseen, sillä osallisuus on lähemmin sidoksissa yksilön omaan kokemukseen, jota voi parhaiten arvioida yksilö itse. Osallistuminen voidaan puolestaan käsittää toiminnaksi ja mukanaoloksi, jota voidaan arvioida myös ulkoapäin. Osallistuminen ja osallisuus ovat kuitenkin kiinteästi yhteydessä toisiinsa, sillä osallisuuden kokemus syntyy vain osallistumisen kautta (ks. esim. Maunu & Kiilakoski 2018).

Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen toimintaan osallistumisesta haetaan tutkimusten mukaan vertaistuen ohella mahdollisuutta vaikuttaa ja saada aikaan laajempia muutoksia yhteiskunnassa ja päihde- ja mielenterveyspalveluissa (Hokkanen 2013; Kaskela ym. 2014; Rissanen & Jurvansuu 2018). Täten se liittyy olennaisesti aktiivisen kansalaisuuden käsitteeseen, joka on Laitisen ja Nurmen (2003, 125) mukaan vaikuttamista ja toimimista yhteiseksi hyväksi sekä vastuun ottamista yhteisistä asioista ja osallistumista niiden hoitamiseen. Aktiivisessa kansalaisuudessa korostuvat siis yhteiskunnallinen osallistuminen ja aktiivinen toimija, joka haluaa ja voi vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin. Keskeiseksi tavoitteeksi nousee toimijoiden omaehtoisen osallistumisen vahvistaminen (Särkelä ym. 2009, 15). Tutkijat ovat kuitenkin esittäneet huolta osallisuuden tyypistymisestä ”näennäisosallisuudeksi”, jolla ei ole laajempia yhteiskunnallisia tai palveluja parantavia vaikutuksia (esim. Matthies 2018; Meriluoto 2018). Esimerkiksi mielenterveysyhdistysten aktiivitoimijoita koskevassa tutkimuksessa yhdistystoiminnalla koettiin olevan vain vähän vaikutuksia yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Kuten Liisa Hokkanen (2014, 30) on tutkimuksensa pohjalta todennut, ”yhteisöllinen osallisuus ei näytä tuottavan yhteiskunnallista osallisuutta”.

Aktiivisen kansalaisuuden toteutuminen järjestöissä ei ole itsestäänselvyys, vaan se riippuu niiden toimintaympäristöstä ja osallistumisen mahdollistavista toiminnoista. Myös järjestöjen toiminnoissa

yksilölle saattaa olla tarjolla vain passiivisen tuen vastaanottajan rooli, jolloin vaikutusmahdollisuudet rajoittuvat esimerkiksi asiakaspalautteiden antamiseen saaduista palveluista. Järjestöjen onkin nähty tarjoavan kohderyhmilleen tai jäsenilleen osallistumismahdollisuuksia näennäisosallistumisesta täyteen osallistumiseen saakka. Esimerkiksi Hasenfeldin ja Gidronin (2005) teoretisoinnin mukaan täysi osallistuminen mahdollistuu järjestökentällä parhaiten vertais- ja oma-apuryhmissä, joissa toimijat ovat toiminnan omistajia ja itse vastuussa sen suunnittelusta, toteutuksesta ja päätöksenteosta. Toista ääripäätä edustavat palveluntuottajaorganisaatiot, jotka tarjoavat kohderyhmilleen pääasiassa asiakkaan roolia eli näennäisosallistumista. Näin järjestökentän hybridisaatiokehityksen eli suuntautumisen yhä laajempien palvelujen tuottamiseen palkattujen asiantuntijoiden työpanoksella voidaan katsoa pahimmillaan kaventavan osallistujien mahdollisuuksia toteuttaa aktiivista kansalaisuuttaan (ks. myös Milligan & Fyfe 2005, 432). Osallistumista lähestytään usein vallanjaon, päätöksentekoon osallistumisen ja lopputuleman kautta (esim. Arnstein 1969). Tritterin ja McCallumin (2006) mukaan on kuitenkin syytä huomioida myös osallistumisen prosessiluontoisuus. Olennaista ei ole vain vallanjako ja osallisuus päätöksentekorakenteissa, vaan merkityksellisiä voivat olla myös palautejärjestelmät ja tavat, joilla palvelunkäyttäjien ja ammattilaisten erilaiset asiantuntijuudet yhdistyvät toiminnassa.

Artikkelissa tarkastelemme eri toimijoiden osallistumista paikallisten päihde- ja mielenterveysyhdistysten toiminnan eri osa-alueisiin sekä sitä, eroaako osallistuminen erilaisissa yhdistyksissä ja toimintaympäristöissä. Yhtenä näkökulmana toimii järjestötoiminnan hybridisaatio- ja ammatillistumiskehitys, jolloin osallistumista tarkastellaan suhteessa siihen, toimivatko yhdistykset palveluja ammatillisesti tuottavalla ”uudella” kolmannella sektorilla (ks. esim. Saukkonen 2013) vai perinteisen kansalaistoiminnan saralla ”vanhalla” kolmannella sektorilla. Toiminnan painottuminen jäsenistön edunvalvontaan tai laajempaan yhteiskunnalliseen tai poliittiseen vaikuttamiseen toimii indikaattorina siitä, millaisia laajemman yhteiskunnallisen ja poliittisen kansalaisuuden toteuttamismahdollisuuksia erilaiset yhdistykset tarjoavat toimijoilleen. Viittaamme tähän artikkelissa aktiivisen kansalaisuuden käsitteellä erotuksena yhdistyksen tarjoaman yhteisön sisäisistä osallistumismahdollisuuksista. Näiltä osin tutkimuksella on myös yhtymäkohtia keskusteluun sosiaalisesta ja poliittisesta osallisuudesta (ks. aiheesta esim. Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012; Maunu & Kiilakoski 2018, 113-114).

Tutkimusaineisto ja menetelmät

Artikkeli on osa Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimusohjelmaa (MIPA), jonka tavoitteena on tuottaa tutkittua tietoa järjestöjen kehittämistoiminnan tueksi. Syksyllä 2017 hankkeessa tehtyyn kyselyyn, jossa yhtenä teemana kartoitettiin johdon näkemyksiä siitä, miten eri toimijaryhmät osallistuivat yhdistyksen toiminnan eri osa-alueisiin suunnittelusta päätöksentekorakenteisiin. Kysely lähetettiin kuuden tutkimushankkeeseen osallistuvan valtakunnallisen järjestön paikallisyhdistysten tai jäsenyhteisöjen johdolle (osoitettuna toiminnanjohtajalle tai hallituksen puheenjohtajalle). Otosta

täydennettiin vuonna 2016 Raha-automaattiyhdistykseltä (nyk. STEA) avustuksia hakeneilla mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuskausluokoihin kuuluvilla yhdistyksillä. Kyselyyn saatiin vastaus 199 yhdistykseltä, vastausprosentiksi tuli 47. Mielenterveysyhdistykset vastasivat kyselyyn hieman päihdeyhdistyksiä aktiivisemmin.

Tutkimusaineisto koostuu hyvin erilaisista yhdistyksistä aina pienistä vertaisyhdistyksistä suuriin työntekijävaltaisiin palveluntuottajaorganisaatioihin. Aineisto painottuu vertais- ja potilasyhdistyksiin, jotka toimivat päihde- ja mielenterveyskuntoutujien ja heidän omaistensa etujärjestöinä. Neljännes yhdistyksistä tuotti ostopalveluina muun muassa asumis-, työllistämisen- ja kuntoutuspalveluja ja päiväkeskus- tai kohtaamispaikkatoimintaa. Suuri osa palveluntuottajista oli taustaltaan kristillistä auttamistyötä tekeviä päihdeyhdistyksiä, joiden kohderyhmässä näkyvät erilaiset haastavat elämäntilanteet asunnottomuudesta työttömyyteen ja rikostaustasta köyhyyteen. Osa aineiston yhdistyksistä teki ehkäisevän työn saralla vaikuttamis-, koulutus- ja valistustyötä, jolloin toiminta kohdistui esimerkiksi päätöksentekijöihin, sote-ammattilaisiin, kouluihin ja työpaikkoihin. Yhdistysten kohderyhmissä oli siis suuria eroja. Kohderyhmät määriteltiin kyselyssä laajasti ”ihmisiksi, joille yhdistys tarjoaa apua, tukea tai toimintaa eli yhdistyksen toimintaan osallistujat (esim. kuntoutujat, omaiset) tai palveluiden käyttäjät”.

Kyselyssä vastaajia pyydettiin arvioimaan kohderyhmien osallistumista toiminnan suunnitteluun ja ideointiin, toteutukseen, kehittämiseen, arviointiin ja strategiatyöskentelyyn. Muuttujat korreloivat keskenään voimakkaasti, joten niistä muodostettiin myös osallistumisindeksiksi nimetty summamuuttuja, joka jaettiin alkuperäisten muuttujien lukumäärällä. Kohderyhmien päätöksentekoon osallistumista tarkasteltiin sen kautta, kuinka merkittävä edustus heillä oli yhdistyksen päättävissä elimissä (esim. hallitus, johtokunta). Lisäksi kyselyssä kartoitettiin toiminnan kohderyhmä-/työntekijälähtöisyyttä, vapaaehtoistoiminnan vapaaehtois-/työntekijälähtöisyyttä sekä jäsenistön osallistumisaktiivisuutta.

Yhdistysten kolmannelle sektorille asemoitumista määrittivät niiden osallistuminen ostopalvelujen tuottamiseen ja se, oliko niissä vapaaehtoisten lisäksi palkattuja työntekijöitä (kyllä/ei). Lisäksi tarkasteltiin sitä, kuinka tärkeäksi toiminnan painopisteeksi johto näki yhdistyksessään vertais- ja vapaaehtoistoiminnan, palvelutuotannon, edunvalvonnan sekä yhteiskunnallisen ja poliittisen vaikuttamistoiminnan. Aineisto analysoitiin SPSS-ohjelmistolla ristiintaulukoinneilla, korrelaatioanalyysillä ja niihin liittyvillä tilastollisten merkitsevyyksien testeillä.

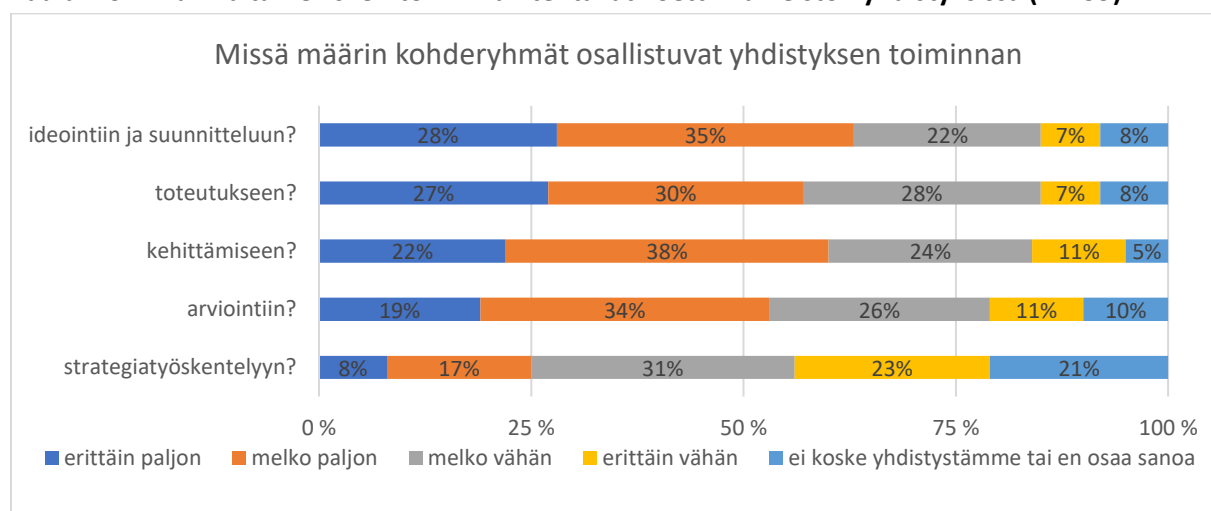
Tulokset

Eri toimijaryhmien osallistuminen yhdistyksissä

Ensiksi tarkasteltiin toiminnan kohderyhmien osallistumista yhdistystoiminnan eri osa-alueisiin (kuvio 1). Huomionarvoista on, että aktiivisimmillakin osa-alueilla eli suunnittelussa, toteutuksessa ja

kehittämisessä osallistuminen arvioitiin vähäiseksi noin kolmanneksessa yhdistyksistä. Erityisen vähäistä oli osallistuminen strategiatyöskentelyyn eli yhdistysten pitkän aikavälin tavoitteiden ja toimintatapojen laatimiseen. Suuressa osassa paikallisyhdistyksistä laajamuotoista strategiatyöskentelyä ei ylipäänsä tehdä tai niissä toteutetaan pitkälti keskusjärjestön laatimaa toimintastrategiaa. Myöskään systemaattinen arviointi ei usein kuulu sellaisten yhdistysten toimintaan, jotka eivät saa ulkopuolista rahoitusta tai se koskee vain avustuksen piirissä olevia hankkeita. Yhdistykset, joissa kohderyhmien osallistumisen ei koettu koskevan yhdistyksen toimintaa, olivat lähes poikkeuksetta säätiöitä tai ehkäisevän työn toimijoita, esimerkiksi valistustyötä tekeviä tai kriisiapua tarjoavia yhdistyksiä, joissa kohderyhmien osallistuminen tarkoitti esimerkiksi osallistumista yhdistysten järjestämiin koulutuksiin tai lyhytaikaisen tuen saamista elämän vaikeissa tilanteissa.

Taulukko 2. Kuinka tärkeiksi eri toiminnan tehtävät koettiin aineiston yhdistyksissä (n=199).

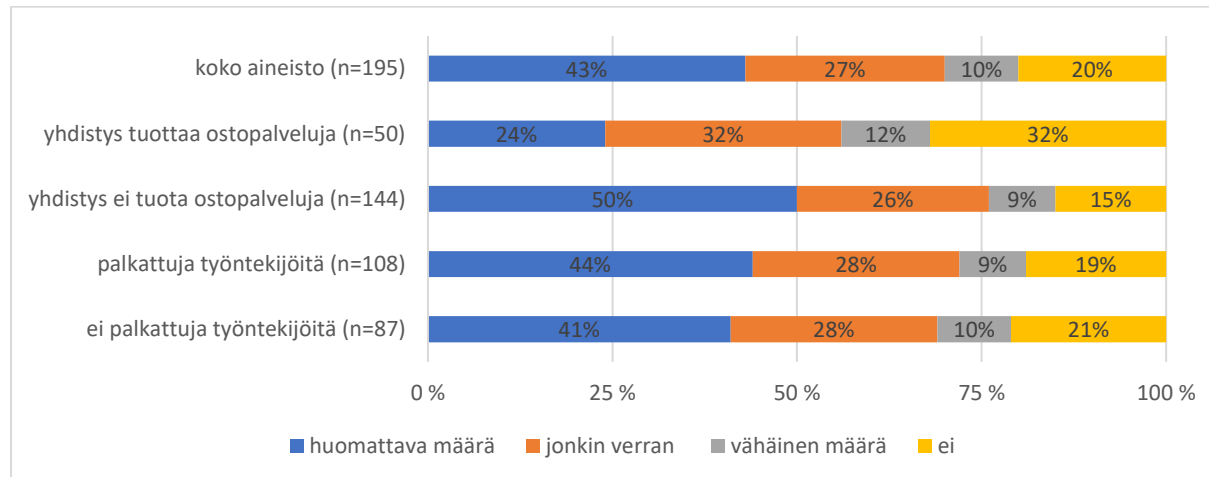

Toiminnan ammatillistumiskehityksen näkökulmasta mielenkiintoista on, että kohderyhmien osallistuminen arvioitiin aktiivisemmaksi yhdistyksissä, joissa oli palkattuja työntekijöitä verrattuna yhdistyksiin, jotka toimivat täysin vapaaehtoisvoimin. Ristiintaulukointien mukaan yhteydet kohderyhmien osallistumisen ja palkatun henkilöstön välillä olivat tilastollisesti merkitseviä ($p < .010$) kaikkien muiden paitsi strategiatyöskentelyn osalta. Ostopalvelutuotannon ja kohderyhmien osallistumisen välillä ei puolestaan ollut merkitsevää yhteyttä.

Seuraavaksi tarkasteltiin, millainen edustus toiminnan kohderyhmillä oli yhdistysten päättävissä elimissä (kuvio 2). Huomattavaksi edustus arvioitiin lähes joka toisessa yhdistyksessä. Erityisen alhaiseksi se jäi ostopalveluja tuottavissa yhdistyksissä (ero muihin yhdistyksiin tilastollisesti merkitsevää; $p = .007$). Kohderyhmien päätöksentekorakenteisiin osallistuminen ei eronnut merkittävästi sen mukaan, oliko yhdistyksessä myös palkattuja työntekijöitä.

Tulokset korostavat tarvetta vahvistaa yhdistystoiminnan kohderyhmien päätöksenteko-osallisuutta erityisesti ostopalveluja tuottavissa ja täten uudelle kolmannelle sektorille sijoittuvissa yhdistyksissä. Palkatuilla työntekijöillä näytti puolestaan olevan toimijoiden osallistumista aktivoiva merkitys. Tältä osin tulokset tukevat aiempia tutkimuksia, joiden mukaan esimerkiksi ammattimainen vapaaehtoistoiminnan ohjaaminen ja johtaminen tekevät toiminnasta aktiivista, tehokasta ja toimijoiden omaa hyvinvointia paremmin tukevaa (esim. Jurvansuu & Rissanen 2017; Pessi & Oravasaari 2010, 118).

Kuvio 2. Kohderyhmien edustus yhdistysten (n=199) päättävissä elimissä (hallitus, johtokunta tms.).

Seuraavaksi vastaajille esitettiin yhdistystoimintaa koskevia väittämiä, joihin heitä pyydettiin ottamaan kantaa jatkumolla 5-1 (taulukko 1). Ensimmäisessä väittämässä tarkasteltiin, missä määrin toiminta kumpuaa kohderyhmien aloitteista ja näkemyksistä vastinparina työntekijöiden usein ammatilliselle asiantuntijuudelle. Yli puolessa (56 %) yhdistyksistä toimintaa kuvattiin pääosin kohderyhmälähtöiseksi, viidenneksessä se pohjautui pääosin työntekijöiden näkemysten ja aloitteellisuuden varaan. Paikallistasolla järjestötoiminnan laajamittainen ammatillistuminen näyttää koskevan vähemmistöä yhdistyksistä (myös Jurvansuu & Rissanen 2017), valtakunnallisissa järjestöissä tilanne lienee erilainen (esim. Rantamäki 2016). On myös syytä huomioida kolmannen sektorin organisaatioiden erityisyys työnantajina. Niissä palkatut työntekijät, osa heistä erilaisin tukitoimin työllistettyjä, ovat usein entisiä toiminnan kohderyhmään kuuluneita, joilla voi olla omakohtainen kokemus ongelmasta kuntoutumisesta sekä takana rooli yhdistyksen asiakkaana, toimintaan osallistujana, vertaisena tai vapaaehtoisena. Täten yhdistysten palkatussa työvoimassa yhdistyy usein moninaisin tavoin sekä ammatillinen että omakohtaiseen kokemukseen perustuva asiantuntijuus.

Toisessa väittämässä kartoitettiin vapaaehtoisten mahdollisuuksia suunnitella ja ohjata yhdistysten vapaaehtoistoimintaa. Yli puolessa yhdistyksistä (60 %) vastuu tästä oli pääosin vapaaehtoisilla itsellään. Joka viidennessä yhdistyksessä siitä vastasi pääosin palkattu henkilöstö, painottuen voimakkaasti ostopalveluja tuottaviin yhdistyksiin verrattuna muuhun aineistoon (ero tilastollisesti erittäin

merkitsevä; $p < .001$). Sekä toiminnan kohderyhmälähtöisyyden että vapaaehtoistoiminnan omistajuuden suhteen noin viidennes yhdistyksistä sijoittui jatkumon keskelle eli niissä näyttivät yhdistyvän tasaveroisesti toimijoiden oma ja palkatun henkilöstön työpanos.

Jäsenistön aktiivisuus on yksi pääasiallisista huolenaiheista sosiaali- ja terveysyhdistyksissä (Peltosalmi 2018, 45). Aineiston yhdistyksissä toiminnan jäsensidos vaihteli. Reilussa puolessa yhdistyksistä jäsenten mukanaolo oli vähintään melko aktiivista, joka neljännessä jäsenyys pelkistyi pääasiassa kannattajajäsenyydeksi. Jäsenistön aktiivisuus ei vaihdellut tässä osiossa tarkasteltujen yhdistysten taustamuuttujien mukaan.

Taulukko 1. Yhdistystoimintaa koskevat väittämät jatkumolla 5-1.

	5	4	3	2	1	
"Toimintamme perustana ovat kohderyhmiemme esittämät näkemykset ja ideat."	27 % n=51	29 % n=54	24 % n=49	11 % n=20	9 % n=17	"Toimintamme perustuu työntekijöidemme asiantuntijuudelle."
"Vapaaehtoiset ohjaavat ja suunnittelevat yhdistyksemme vapaaehtoistoimintaa."	39 % n=72	21 % n=40	20 % n=37	11 % n=21	9 % n=17	"Palkatut työntekijät ohjaavat ja suunnittelevat yhdistyksemme vapaaehtoistoimintaa."
"Jäsenet ovat aktiivisesti mukana yhdistyksen toiminnassa."	24 % n=45	28 % n=54	24 % n=46	15 % n=28	9 % n=18	"Jäsenet eivät juuri osallistu yhdistyksemme toimintaan."

Toimijoiden osallistuminen erilaisissa yhdistyksissä

Lopuksi tarkasteltiin erosiko toimijaryhmien osallistuminen sen mukaan, millaiset toiminnan painopisteet yhdistyksissä koettiin tärkeiksi. Valtaosa yhdistyksistä keskittyi toiminnassaan vertaistuen tarjoamiseen ja vapaaehtoistoiminnan organisointiin (taulukko 2). Palvelujen tuottaminen oli erittäin tärkeä toiminnan tehtäväalue joka viidennessä yhdistyksistä, jäsenistön edunvalvonta joka kolmannessa. On syytä huomioida, että palvelujen tuottamista ei määritelty koskemaan vain vastikkeellisesti tuotettuja ostopalveluja, vaan se sisältää myös muut eriluonteiset järjestöpalvelut. Yhteiskunnallisella ja poliittisella vaikuttamistoiminnalla oli yhdistyksissä yllättävän vähäinen painoarvo verrattuna muihin toimintoihin, tosin vaikuttamistoiminta profiloituukin usein enemmänkin valtakunnallisten järjestöjen tehtäväalueeksi. Suuri valtaosa vastanneista yhdistyksistä edusti jonkin valtakunnallisen järjestön paikallistasoa, mikä saattaa vaikuttaa tehtäväalueen vähäiseksi koettuun merkitykseen.

Taulukko 2. Kuinka tärkeiksi eri toiminnan tehtävät koettiin aineiston yhdistyksissä (n=199).

Toiminnan tehtävä	erittäin tärkeä	jossain määrin tärkeä	ei lainkaan tärkeä/ei koske yhdistystä
vertaistuen tarjoaminen	80 %	16 %	4 %
vapaaehtoistoiminta	70 %	23 %	7 %
palvelujen tuottaminen	20 %	17 %	63 %
jäsenistön edunvalvonta	37 %	44 %	19 %
yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaaminen	5 %	26 %	69 %
poliittiseen päätöksentekoon vaikuttaminen	6 %	45 %	49 %

Korrelaatioanalyysi osoitti toimijoiden osallistumisen ja yhdistystoiminnan painopisteiden olevan yhteydessä toisiinsa monin tavoin ([taulukko 3](#)). Huomionarvoista on, että osallistumisaktiivisuutta kuvaavat muuttujat korreloivat voimakkaimmin yhdistyksen edunvalvontapainotuksen kanssa. Edunvalvonta hahmottui myös kohderyhmälähtöiseksi toiminnaksi eli kääntäen: mitä enemmän palkatun henkilöstön näkemykset ohjasivat yhdistystoimintaa, sitä vähäisempi merkitys edunvalvonnalla siinä oli. Myös vertaistukeen pohjautuvat yhdistykset erottuivat aineistosta vahvasti kohderyhmälähtöisinä organisaatioina kaikilla osallistumista mittaavilla muuttujilla. Painotus perinteiseen kansalaistoimintaan eli vertaistuen tarjoamiseen ja vapaaehtoistoimintaan näytti myös sitouttavan yhdistyksen jäsenet aktiiviseen mukanaoloon.

Palvelutuotanto oli puolestaan pääosin käänteisessä yhteydessä toimijoiden osallistumista kuvaaviin muuttujiin. Mitä suurempi merkitys palvelutuotannolla oli yhdistyksissä, sitä ohuemmaksi jäi kohderyhmien edustus niiden päätöksentekolimissä ja sitä työntekijälähtöisempää toiminta oli. Näissä yhdistyksissä työntekijöiden panos korostui myös vapaaehtoistoiminnan suunnittelussa ja organisoinnissa, kun taas vapaaehtoisuuden elementtiä korostavissa yhdistyksissä vapaaehtoistoiminta oli vahvasti toimijoiden omissa käsissä. Jäsensidos hahmottui palveluntuottajayhdistyksissä myös useammin passiiviseksi kannattajajäsenyydeksi. Tämä heijastui myös siihen, että palvelutuotannon ja jäsenistön edunvalvonnan välillä oli käänteinen yhteys. Näiltä osin tutkimus antaa viitteitä palveluntuottajayhdistysten loitontumisesta jäsenkentästään ja sen edunvalvontatehtävästä. Edunvalvonta yhdistyikin korrelaatioanalyysin mukaan voimakkaimmin vertaisyhdistysten toimintaan.

Mitä aktiivisemmin kohderyhmät osallistuivat yhdistystoiminnan eri osa-alueisiin, sitä suuremmassa roolissa yhdistyksessä oli yhteiskunnallinen ja erityisesti politiikkaprosesseihin suuntautuva vaikuttamistoiminta. Toisaalta näillä oli positiivinen yhteys myös palvelutuotannon kanssa. Laajempi yhteiskunnallinen vaikuttamistyö edellyttää yhdistyksiltä aikaa, ammatillista osaamista, verkostoja,

voimavaroja ja uskottavuutta, joita pienillä, vähin resurssein toimivilla vertais- ja vapaaehtoisyhdistyksillä ei välttämättä ole. Vertaisyhdistyksissä toimijoiden voimavarat keskittynevät myös vahvasti oman toipumisprosessin edistämiseen, viiteryhmän tukemiseen ja tarpeenmukaisten palvelujen saamisen edistämiseen.

Vertaisyhdistyksissä toteutui siis yleisesti ottaen toimijoiden täysi osallisuus, kun taas palveluntuottajayhdistyksissä näkyi toiminnan siirtyminen kauemmas kohderyhmästä ja jäsenkunnasta palkatun henkilöstön suunnittelemaksi, organisoimaksi ja päätettäväksi (myös Hasenfeld & Gidron 2005, 100). Myös vapaaehtoistoimintaan painottuvat yhdistykset erottuivat aineistosta toimijalähtöisinä organisaatioina. Taulukkoon 4 on tiivistetty päätulokset toimijoiden osallistumisen, yhdistystoiminnan painopisteiden sekä vaikuttamistoiminnan suuntautumisen ja aktiivisen kansalaisuuden tukemisen välisistä yhteyksistä.

Taulukko 4. Yhteenveto eri toimijaryhmien osallistumisen, yhdistyksen tehtävien sekä vaikuttamistoiminnan suuntautumisen ja aktiivisen kansalaisuuden tukemisen välisistä yhteyksistä.

	vertaisyhdistykset	vapaaehtoisyhdistykset	palveluntuottajat
kohderyhmien osallistuminen	toiminnan eri osa-alueiden omistajuus, vahva edustus päätöksentekorakenteisissa	usein tuen vastaanottajan roolissa, myös mukana päätöksentekorakenteisissa	asiakkaan tai tuen vastaanottajan rooli, vähäinen edustus päätöksentekorakenteisissa
vapaaehtoistoimijoiden rooli	vapaaehtoisten, vertaisten ja kohderyhmien roolit päällekkäisiä, osallistuvat kaikkiin toiminnan osa-alueisiin	vastuu vapaaehtoistoiminnan suunnittelusta ja ohjaamisesta	vähäinen rooli, työntekijät suunnittelevat ja organisoivat myös vapaaehtoistoimintaa
jäsenyys	vahva jäsensidos, aktiivinen jäsenyys	vahva jäsensidos, aktiivinen jäsenyys	heikko jäsensidos, kannattajajäsenyys
työntekijöiden rooli	vähäinen rooli tai ei palkattuja työntekijöitä	vähäinen rooli tai ei palkattuja työntekijöitä	merkittävä rooli, toiminta työntekijälähtöistä
vaikuttamistoiminta, toimijoiden aktiivisen kansalaisuuden tukeminen	mahdollistaa vertaisyhdistyksen jäsenyyden, jäsenistön edunvalvonta (esim. tarjoamalla tukea ja toimintaa, vaikuttamalla palvelujärjestelmään)	tuen ja toiminnan tarjoaminen kohderyhmille	laajempi yhteiskunnallinen ja politiikkaprosesseihin kohdistuva vaikuttamistoiminta

Johtopäätökset ja pohdinta

Artikkelissa tarkasteltiin eri toimijaryhmien osallistumista paikallisten päihde- ja mielenterveysyhdistysten toimintaan. Tulokset osoittivat odotusten mukaisesti osallistumisen vaihtelevan erilaisissa yhdistyksissä ja toimintaympäristöissä. Aktiivisimmaksi se arvioitiin vertaisyhdistyksissä, joissa toiminta kumpusi kohderyhmistä itsestään, oli heidän päätösvallassaan ja jäsenistö oli aktiivisesti mukana toiminnassa. Näissä yhdistyksissä osallistujaroolit ovat usein päällekkäisiä eikä toiminnan kohderyhmiä voi erottaa sen järjestäjistä. Palveluja tuottavalla yhdistyssektorilla toiminta oli työntekijälähtöisempää, jäsensidos heikompi ja kohderyhmien mukanaolo päättävissä elimissä vähäisempää. Yhdistykset pyrkivätkin usein tavoittamaan näihin aseisiin päätöksentekijöitä tai ammattilaisia, joiden osaamisesta ja verkostoista on hyötyä toiminnan kehittämisessä ja rahoitusten saamisessa (Helander 2001). Tällaisen osaamisen lisäksi yhdistysten kannattaisi ottaa kohderyhmänsä tiiviimmin mukaan päätöksentekorakenteisiinsa, jotta toiminnassa säilyy vahva kansalaisyhteiskuntakytkös, kohderyhmien kokemuksen ääni ja legitimizeetti toimia sen kantajana.

Tulokset tukivat näkemyksiä yhdistystoimijoiden alhaisemmasta osallistumisesta palveluja tuottavalla ”uudella” kolmannella sektorilla (esim. Hasenfeld & Gidron 2005). Järjestötoiminnan ammatillistumiskehitys ei kuitenkaan yksiselitteisesti kaventanut toimijoiden osallistumismahdollisuuksia (vrt. Milligan & Fyfe 2005) vaan palkatuilla työntekijöillä näytti olevan yhdistyksissä kohderyhmien osallistumista aktivoiva merkitys. Hybridisaatiokehityksen yhteydet toimijoiden osallistumiseen osoittautuivat siis ristiriitaisiksi. Kehityksen myötä organisaatiohierarkia saattaa kasvaa ja päätöksenteko ammatillistua, mutta toisaalta työntekijäresurssi mahdollistaa vapaaehtoistoiminnan vireytymisen ja paremman organisoimisen (myös Pessi & Oravasaari 2010, 118; Jurvansuu & Rissanen 2017,9). Työntekijöiden rooli saattaa olla erityisen tärkeä yhdistyksissä, joissa osallistujilla on päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyviä haasteita kuten voimavarojen, itseluottamuksen ja aloitekyvyn puutteita. On myös syytä painottaa, että työntekijöiden ammatillinen asiantuntijuus on tärkeä osa yhdistysten toimintaa ja palvelutuotantoa, samoin kuin sen yhdistyminen toimijoiden kokemusperäiseen asiantuntijuuteen esimerkiksi palvelujen yhteistuotannossa (vrt. Tritter & McCallum 2006). Myös Päivi Kivelä ja Pekka Lund (2013) ovat korostaneet vahvojen, ammatillista työtä ja vertais- ja vapaaehtoistoimintaa yhdistävien päihde- ja mielenterveysjärjestöjen alueellista merkitystä erityisesti monimutkaisten, ”ilkeiden” ongelmien ratkaisemisessa.

Päihde- ja mielenterveysongelmilla on yhteiskunnallista osallisuutta katkova luonne (esim. Hokkanen 2014). Artikkelin toinen tarkastelukulma oli yhdistysten toimijoilleen mahdollistama kiinnittyminen yhteisön ulkopuolisiin vaikuttamiskanaviin. Poliittinen ja yhteiskunnallinen vaikuttamistyö tai edunvalvonta nousivat aineistossa vain harvojen yhdistysten ydintoiminnaksi. Suomalaisten osallisuusprojektien erityisyydeksi onkin nähty niiden vahva kiinnittyminen osallistumisen kokemukseen, jolloin keskeistä on yksilön ”tunne kuulumisesta” (Leemann & Hämäläinen 2016). Päihde- ja

mielenterveysjärjestöissä toimijat haluavat kuitenkin tutkimusten (Hokkanen 2014, 30; Rissanen & Jurvansuu 2018) mukaan myös vaikuttaa yhteiskunnassa vallitseviin asenteisiin, ongelmiin kohdistuviin ennakkoluuloihin ja palvelujen järjestämisen tapoihin. Jotta osallistuminen ei pelkisty vain yhteisön jäsenyydeksi, olisi yhdistysten hyvä pyrkiä kehittämään halukkaiden kanssa myös tällaisia laajempia keinoja vaikuttaa tärkeiksi koettuihin asioihin.

Keskimääräistä vahvemmin yhteiskunnalliseen vaikuttamistoimintaan suuntautuivat aineiston palveluntuottajayhdistykset. Jäsenten edunvalvonta oli puolestaan vertaisyhdistyksissä tärkeämmässä asemassa kuin palveluntuottajayhdistyksissä. Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnassa kyse ei olekaan vain toimijan omasta kuntoutumisesta, vaan siinä voidaan nähdä myös poliittinen ulottuvuus eli pyrkimys parantaa kuntoutujien asemaa ja heidän tarvitsemiaan palveluja (Noorani 2013; myös Rantamäki 2016, 638). Paikallisten vertaisyhdistysten tukeminen näyttää erityisen tärkeältä, mikäli järjestökentän toivotaan kanavoivan kuntoutujien omaa asianajotoimintaa. Tulokset voivat osaltaan kertoa siitä, että paikallisyhdistyksissä ei hahmoteta omaa asemaa paikallisena vaikuttajana ja toiminnan laajempia merkityksiä, esimerkiksi vertaistoimintaa vaikuttamistyönä, ei vain ihmisten välisinä tukisuhteina. Edunvalvontapainotus yhdistyi myös osallistujien aktiiviseen toimijuuteen ja jäsenyyteen. Asianomaisten mahdollisuus olla yhdistystoiminnan ”omistajia” näyttää tärkeältä, mikäli halutaan vahvistaa järjestökentän edunvalvontatehtävää, jonka on pelätty jäävän palveluiden tuottamisen ja toiminnan ammatillistumisen varjoon.

Arviot kohderyhmien vähäisestä osallistumisesta olivat aineistossa yllättävän yleisiä ja kertonevat yhdistysten toimintamuotojen ja kohderyhmien moninaisuudesta, yhdistysten moninaisista rooleista päihde- ja mielenterveystyön kentällä sekä osallistumisen kynnyksistä, kuten toimijoiden voimavarojen, itseluottamuksen, vaikutuskanavien ja taloudellisten resurssien puutteista (esim. Särkelä ym. 2009, 16; Illeris 2006). Tulokset voidaan myös tulkita yhdistysjohdon toiveeksi toiminnan vireytymisestä ja voi myös olla, että ammatillisesti toimivien yhdistysten johto arvioi osallistumista eri tavoin kuin vapaaehtoisorganisaatioiden johto. Tulevissa tutkimuksissa olisi hyvä huomioida paremmin yhdistystoimintojen erilaisuus. Selvää on, että kohtaamispaikkoja ylläpitävissä yhdistyksissä osallistumismahdollisuudet laajenevat erilaisiksi kuin ohjattua vertaisryhmätoimintaa järjestävissä yhdistyksissä. Tarkastelu on myös syytä kohdistaa toimijoiden omaan kokemukseen osallistumisestaan ja vaikuttamismahdollisuuksistaan, ovathan he itse tässä parhaita asiantuntijoita.

Osallistumisesta puhuttaessa painotetaan usein päätöksenteko-osallisuutta ja vallanjakoon liittyviä kysymyksiä. Järjestötoimintaan mukaan tulo on kuitenkin usein sinällään tärkeä askel kohti osallisempaa elämää (myös Tritter & McCallum 2006), ja siitä saadut myönteiset kokemukset voivat vahvistaa toimijuutta muualla yhteiskunnassa. Tämä edellyttää järjestöiltä usein uudenlaisia toimintatapoja, kuten työntekijälähtöisen johtamiskulttuurin, puolesta tekemisen ja holhoavien käytäntöjen purkamista (esim. Perälä 2013, 87; Laitinen & Taavetti 2016; Valkonen & Jurvansuu 2018). Järjestöjen odotukset toimijoiden aktiivisuudesta voivat myös poiketa siitä, mitä toimijat itse kokevat tarvitsevansa ja mihin he

ovat valmiita. Kokemus tästä saattaa voimistua, kun etäisyys toiminnan järjestäjien ja kohderyhmien välillä kasvaa. Palkatuilla työntekijöillä voi olla kohderyhmää aktivoimaan pyrkivä asenne, jota nykyretoriikka osallistumisesta ja osallisuudesta korostaa. Samalla kun mietitään, miten järjestöt voivat toiminnassaan parantaa ihmisten osallistumismahdollisuuksia, on syytä huomioida yksilöiden erilaiset valmiudet, tarpeet ja valinnat. Marginalisoidut ryhmät, joihin päihde- ja mielenterveysyhdistysten toimijat usein kuuluvat, nähdään helposti aktivoinnin kohteina, ei yksilöinä, joilla on oikeus omaehtoiseen osallistumiseen (Särkelä ym. 2009; myös Kotiranta 2008). Raja osallistamisen ja osallistumiselle sopivien puitteiden luomisen välillä on häilyvä. Tämä tuli esille tutkimushankkeen työpajassa, jossa järjestötoimijat itse puhuivat mahdollisuudesta ”tekeytyä” osallistumiseen. Järjestöt mahdollistavat ihmisille myös tärkeitä levon, turvallisuuden ja vetäytymisen kokemuksia (myös Perälä 2013; Hokkanen 2014, 63). Järjestöjen on syytä säilyä paikkoina, joissa sallitaan mukana olo kulloisillakin voimavaroilla eikä edellytetä aktiivisuutta, mutta joissa voimavarojen ja valmiuksien kasvaessa mahdollistuu myös monipuolinen, aktiivinen toimijuus.

Kiitokset

Kirjoittajat kiittävät kyselyyn vastanneita paikallisyhdistystoimijoita sekä Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskusta (STEA) ja Euroopan sosiaalirahastoa (ESR), jotka toimivat artikkelin rahoittajina.

Kirjoittajat ja julkaisun tiedot

Sari Jurvansuu, YTM, tutkija, Päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tutkimusohjelma (MIPA),
Sininauhaliitto, sari.jurvansuu@a-klinikka.fi

Päivi Rissanen, VTT, kehittäjä-sosiaalityöntekijä, Mielenterveyden keskusliitto, Recovery-
toimintaorientaatio mielenterveyspalveluissa -hanke (ESR), paivi.rissanen@mtkl.fi

Avainsanat: osallistuminen, osallisuus, päihdeyhdistykset, mielenterveysyhdistykset, kuntoutujat,
aktiivinen kansalaisuus

ISSN: 2343-3884

DOI: <https://doi.org/10.19207/TIETOPUU8>

Copyright: © Jurvansuu & Rissanen. Julkaisu on vapaasti käytettävissä ja levitettävissä, kunhan kirjoittajat ja alkuperäinen lähde mainitaan.

Käsikirjoitus lähetetty toimitukseen 6.5.2019 ja uudelleen muokattuna 23.10.2019.

Vertaisarvioitu 2.9.2019 ja 11.9.2019.

Jurvansuu, S. & Rissanen, P. (2019). ” Toimijoiden osallistuminen ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen päihde- ja mielenterveysyhdistyksissä”. Tietopuu: Tutkimussarja 2/2019: 1-17. DOI: <https://doi.org/10.19207/TIETOPUU8>

Lähteet

- Arnstein, S.R. (1969): A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association* 35 (4): 216-224.
- Billis, D. (2010): Towards a theory of hybrid organizations. Teoksessa: Billis, D. (toim.): *Hybrid Organizations and the Third Sector. Challenges for Practice, Theory and Policy*. Basingstoke & New York: Palgrave MacMillan: 46-69
- Geoghegan, M. & Powell, F. (2006): Community Development, Partnership Governance and Dilemmas of Professionalization: Profiling and Assessing the Case of Ireland. *The British Journal of Social Work* 36 (5): 845-861.
- Grönlund, K. & Wass, H. (2016) (toim.): Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015. Selvityksiä ja ohjeita 28, Oikeusministeriö.
- Hasenfeld, Y. & Gidron, B. (2005): Understanding Multi-purpose Hybrid Voluntary Organizations: The Contributions of Theories on Civil Society, Social Movements and Non-profit Organizations. *Journal of Civil Society* 1 (2): 97-112.
- Helander, V. (2001): Paikallisyhdistykset lähikuvassa: yhteydet, rakenne ja toiminta. Helsinki: Sosiaali ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Hietala, O. & Rissanen, P. (2017): Yhteiskehittäminen uudenlaisen vastavuoroisuuden virittäjänä. Teoksessa: Pohjola, A., Kairala, M., Niskala, A. & Lyly, H. (toim.): *Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaan osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystalveissa*. Helsinki, Vastapaino: 167-180.
- Hokkanen, L. (2014): Kysely Mielenterveyden keskusliiton jäsenyhdistysten aktiivitoimijoille. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 65. Rovaniemi.
- Hokkanen, L. (2013): Asiakaskansalaisen toimijuus ja sosiaalityöllinen asianajo. Teoksessa: Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere, Vastapaino: 55-86.
- Häyhtiö, T. (2017): Osallisuutta sote-palveluihin palvelumuotoilemalla. Kunnallisan kehittämissäätiön julkaisu 4. KAKS – Kunnallisan kehittämissäätiö.
- Illeris, K. (2006): Elinikäinen oppiminen ja matalasti koulutetut. *Aikuiskasvatus* 26 (1): 4-13.
- Jurvansuu, S. & Rissanen, P. (2017): Päihde- ja mielenterveysyhdistysten vapaaehtoistoiminta kolmannen sektorin hybridisaatiokehityksen näkökulmasta. Tietopuu: Tutkimussarja 1/2017: 1-14.
- Jurvansuu, S. & Nieminen, N. (2018): Kolmannen sektorin autonomia. Päihde- ja mielenterveysyhdistysten johdon näkemyksiä rahoittajaohjauksesta. Tietopuu: Katsauksia ja näkökulmia 2/2019: 1-13.

- Kaskela, T., Pitkänen, T., Valkonen, J., Härkönen, J. Suvisaari, J., Wahlbeck, K. & Kaikkonen, R. (2014): Järjestö- ja harrastustoimintaan osallistuminen ja päihde- ja mielenterveysongelmat. Teoksessa: Jalava, J. ym. (2014): ATH-tutkimuksen tuloksia – järjestökentän tutkimusohjelma. THL:n työpapereita 37/2014: 21-28.
- Kiilakoski, T., Gretschel, A. & Nivala, E. (2012): Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa: Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.): Demokratiaoppitunti. Helsinki, Nuorisotutkimusseura: 9-33.
- Kotiranta, T. (2008): Aktivoinnin paradoksit. Väitöskirja. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 335. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Laitinen, H. & Taavetti, R. (2016): Valtakunnalliset nuorisojärjestöt ja nuorten osallistumismahdollisuudet. Yhteiskuntapolitiikka 81 (1): 55-68.
- Laitinen, M. ja Nurmi, K. E. (2003): Aktiiviseksi kansalaiseksi kasvaminen suomalaisten elämäkertojen valossa. Aikuiskasvatus 23 (2): 122-132.
- Leemann, L. & Hämäläinen, R. (2016): Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81 (5): 586-594.
- Matthies, A-L. (2017): Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. Sosiologia 54 (2): 149-165.
- Matthies, A-L: (2007): Toisenlainen kolmas sektori: Pohjoismaiden sosiaali- ja terveysjärjestöt tutkimuksen valossa. Yhteiskuntapolitiikka 72 (1): 57-71.
- Meriluoto, T. (2018): Miksi kokemusasiantuntijat ovat asiantuntijoita?
<https://ilmiomedia.fi/artikkelit/miksi-kokemusasiantuntijat-ovat-asiantuntijoita/>
- Maunu, A. & Kiilakoski, T. (2018): Ohjausta osallisuuteen? Sosiaalinen ja poliittinen osallisuus ammattiin opiskelevien arjessa. Aikuiskasvatus 38 (2): 112-129.
- Milligan, C. & Fyfe N.R. (2005): Preserving Space for Volunteers: Exploring the Links between Voluntary Welfare Organisations, Volunteering and Citizenship. Urban Studies 42 (3): 417-433.
- Noorani, T. (2013): Service user involvement, authority and the "expert-by-experience" in mental health. Journal of Political Power 6 (1): 49-68.
- Peltosalmi, J., Eronen, A., Litmanen, T., Londén, P., Näätänen, A-M., Ruuskanen, P. & Selander, K. (2018): Järjestöbarometri 2018. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Perälä, R. (2013): Haittojen vähentäminen suomalaisessa huumehoidossa. Etnografinen tutkimus huumeongelman yhteiskunnallisesta hallinnasta 2000-luvun Suomessa. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:6, sosiologia.
- Pessi, A.B. & Oravaasaari, T. (2010): Kansalaisjärjestötoiminnan ytimessä. Tutkimus RAY:n avustamien sosiaali- ja terveysjärjestöjen vapaaehtoistoiminnasta. Helsinki: Raha-automaattiyhdistys.
- Jurvansuu, S. & Rissanen, P. (2019): " Toimijoiden osallistuminen ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen päihde- ja mielenterveysyhdistyksissä". Tietopuu: Tutkimussarja 2/2019: 1-17. DOI: <https://doi.org/10.19207/TIETOPUU8>

Pitkänen, T., Elovainio, M. Jokelainen, S. & Tourunen, J. (2017): Ihmisten äänellä: Järjestöjen tavoittamien kansalaisten hyvinvoinnin vajeet ja palvelun tarpeet. A-klinikkasäätiön raporttisarja 65: Helsinki.

Rantamäki, N. (2016): Onko enää kolmatta vaihtoehtoa? Kolmannen sektorin erityisyys ja ammattimainen sosiaalipalvelujen tuottaminen. Yhteiskuntapolitiikka 81 (6): 632-643.

Rissanen, P. & Jurvansuu, S. (2018): ”Haaveestani tehdä hyvää en ole luopunut”. Vapaaehtoistoimintaan liittyvät merkitykset päihde- ja mielenterveysjärjestöissä. Tietopuu: Tutkimuksia 2/2018: 1-16.

Saukkonen, P. (2013): Kolmas sektori – vanha ja uusi. Kansalaisyhteiskunta 4 (1): 6-31.

STEA Avustustoiminnan linjaukset vuosille 2017–2019

<https://www.stea.fi/documents/2184241/2348706/Linjaukset/51fab9b5-6c29-4554-ba5a-c0939bf8cbd2/> [haettu 24.1.2019]

Särkelä M., Viander R., Häkkinen K. & Blomqvist J. (2009): Jokainen on kansalainen. Huono-osaisten osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus. Jyväskylän yliopisto.

Toiviainen, H. (2007): Konsumerismi, potilaiden ja kuluttajien aktiivinen toiminta sekä erityisesti lääkäreiden kokemukset ja näkemykset potilaista kuluttajina. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Lääketieteellinen tiedekunta. STAKES Tutkimuksia 160.

Tritter, J.Q. & McCallum, A. (2006): The snakes and ladders of user involvement: Moving beyond Arnstein. Health Policy 76 (2): 156-168.

Valkonen, J. & Jurvansuu, S. (2018): Sininauhaliiton jäsenyhteisöissä edistetään hyvinvointia ja vahvistetaan osallisuutta. Toivo 2/2018: 16-17.

Wijkström, F. & Zimmer, A. (2011): Introduction. Nordic Civil Societies Beyond Membership and Movements. Teoksessa: Wijkström, F. & Zimmer, A. (toim.): Nordic Civil Society at a Cross-Roads. Transforming the Popular Movement Tradition. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft: 19-26.

English summary

Participation and support for active citizenship in substance abuse and mental health associations

Background: Non-governmental organizations have been seen as places of voluntary participation and active citizenship. However, developments in the Third sector and other organizational factors may limit opportunities for participation. In this article, we look at the types of participation substance abuse and mental health associations provide, and the connections between participation and general trends in the Third sector, such as hybridization.

Method: The article is based on a survey (N= 199) collected from the management of substance abuse and mental health associations. In the study, we looked at how different groups of participants are involved in different activities in the associations, from planning to decision-making. We also looked at how participation varies according to the service provider role and staff resources of the associations and whether the associations focused on traditional civic engagement, member advocacy, or wider community advocacy. Data were analyzed with SPSS software.

Results: In one third of the associations, participation of target groups in the planning, implementation and development of activities was assessed as low. Participation varied across associations. In peer associations, it was most active. In service provider associations, membership was more fragile and participation of target groups in decision-making was lower. Employees played a significant role in fostering participation. Active citizenship of the participants, i.e. attachment to wider community advocacy, was realized through advocacy for members in peer associations and broader social and political activity in associations providing substance abuse and mental health services.

Conclusions: Strengthening opportunities for participation in substance abuse and mental health associations is an important objective which requires active measures, especially in the new Third sector. At the same time, the importance of associations as places where people can participate according to their own will and resources must be taken into account.

Keywords: participation, substance abuse associations, mental health association, rehabilitees, active citizenship